

Piotr Kapusta

Muzeum Krakowa. Oddział Muzeum Nowej Huty

<https://orcid.org/0009-0004-8119-9214>

PRZEBIEG STRAJKU W HUCIE IM. LENINA W GRUDNIU 1981 ROKU

*Tam na Kombinacie ludzie się buntują. Nie chcą
uznać tego. Nie chcą władzy wojskowych¹*

STRESZCZENIE

Tekst dotyczy przebiegu strajku w Hucie im. Lenina w dniach od 13 grudnia do nocy 15/16 grudnia 1981 roku, będącego odpowiedzią znacznej części jego pracowników na wprowadzenie stanu wojennego. Jest przedstawieniem kolejnych wydarzeń zachodzących w trakcie największego tego typu protestu w regionie Małopolska oraz zmieniających się nastrojów protestujących, ich obaw i niepewności. Autor wykorzystał różne źródła, zarówno dokumenty znajdujące się obecnie w zasobach Instytutu Pamięci Narodowej (w tym wytworzonych przez Sekretariat Wojewódzkiego Komitetu Obrony Kraków czy protokołów późniejszych przesłuchań niektórych przywódców strajku grudniowego w nowohuckim kombinacie), artykułów w oficjalnie ukazującej się prasie, jak i wydawnictw drugiego obiegu, a także pochodzących z różnych lat nagrań relacji świadków wydarzeń.

SŁOWA KLUCZOWE: GRUDZIEŃ 1981, HUTA IM. LENINA, NOWA HUTA, PROTEST, STRAJK, STAN WOJENNY

SUMMARY

THE COURSE OF THE STRIKE AT THE LENIN STEELWORKS IN DECEMBER 1981

The article concerns the course of the strike at the Lenin Steelworks from 13 to the night of 15/16 December 1981, which was the response of a significant part of its workforce to the imposition of martial law. It presents the successive events during the largest protest in the Małopolska region and the protesters' changing moods, fears, and uncertainties. The author used various sources, both documents currently in the

---

¹ Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego (dalej FCDCN), sygn. DVD 25, wywiad z ks. Janem Bielańskim.

resources of the Institute of National Remembrance (including those produced by the Secretariat of the Provincial Committee for the Defence of Cracow or protocols of later interrogations of some of the leaders of the December strike at the Nowa Huta combine), articles in the officially published press and second-circulation publications; and recordings in various years of accounts by witnesses to history.

KEY WORDS: DECEMBER 1981, LENIN STEELWORKS, MARTIAL LAW, NOWA HUTA, PROTEST, STRIKE

WPROWADZENIE

13 grudnia 1981 roku to jedna z najbardziej znaczących, symbolicznych i kontrowersyjnych² dat historii Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Tego dnia wyemitowano słynne przemówienie I sekretarza KC PZPR i zarazem premiera Polski oraz ministra obrony narodowej gen. Wojciecha Jaruzelskiego, który nie czekając na uchwałę Rady Państwa³, ogłosił wprowadzenie stanu wojennego na terenie całego kraju. Rozpoczęły się akcje internowania działaczy NSZZ „Solidarność”⁴, wprowadzono godzinę milicyjną, wyłączono telefony⁵, zakazano opuszczania miejsca zamieszkania bez przepustki, pozamykano granice, stacje benzynowe i lotniska⁶, zamknięto wiele tytułów

---

² Dyskusję nad koniecznością jego wprowadzenia w Polsce trwają do dziś. Obecnie, ponad 40 lat po tych wydarzeniach, historycy stoją na stanowisku, że w grudniu 1981 nie było realnego zagrożenia wkroczenia wojsk radzieckich do Polski. Podkreślają też nielegalność decyzji gen. Wojciecha Jaruzelskiego. Zgodnie z obowiązującą wówczas Konstytucją PRL z 22 lipca 1952 r. Rada Państwa nie mogła wydawać dekretów w trakcie obrad Sejmu. W dniach 12–13 grudnia 1981 r. odbywała się sesja Sejmu. Zob. np. A. Paczkowski, *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981–22 VII 1983*, Warszawa 2006; W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1980–2002*, Warszawa 2003; S. Maciejewski, *Wojna polsko-polska. Dziennik 1980–1983*, Kraków 2007; A. Dudek, Z. Zblewski, *Utopia nad Wisłą. Historia Peerelu*, Warszawa–Bielsko-Biała 2008; K.B. Janowski, *Źródła i przebieg zmiany politycznej w Polsce. (1980–1989). Studium historyczno-politologiczne*, Toruń 2003.

³ A. Dudek, Z. Zblewski, dz. cyt., s. 309.

⁴ Ludzi z Krakowa umieszczano w więzieniu karnym w Wiśniczu Nowym, a następnie kierowano ich m.in. do Załęża koło Rzeszowa, Uherek, Łupkowa, Jastrzębia. Zob. A. Chwalba, *Dzieje Krakowa*. T. 6, *Kraków w latach 1945–1989*, red. J. Bieniarzówna i J.M. Małecki, Kraków 2004, s. 408.

⁵ Łączność przywrócono dopiero w styczniu 1982 r. Każdy dzwoniący słyszał wówczas komunikat ostrzegawczy „rozmowa kontrolowana”.

⁶ A. Chwalba, dz. cyt., s. 407.

gazet⁷, ponieważ władze „ograniczyły z konieczności konstytucyjny przywilej obywateli, powszechny dostęp do wszechstronnej komunikacji”⁸. Wyjątkami na poziomie centralnym były „Trybuna Ludu” – organ prasowy PZPR oraz „Żołnierz Wolności”, a wydawane w Krakowie „Gazeta Krakowska”, „Dziennik Polski” i „Echo Krakowa” połączono w jedno pismo, które ukazywało się do początku lutego 1982 roku⁹. Zawieszono wszystkie organizacje, z wyjątkiem PZPR i podporządkowanych jej stronnictw politycznych. Zaznaczmy, że jedyną rozwiązana organizacją było Niezależne Zrzeszenie Studentów, co nastąpiło 5 stycznia 1982 roku. Zawieszono także obsługę finansową banków oraz objęto militaryzacją takie zakłady pracy jak: PKS, PKP, Poczta, Straż Pożarna, Straż Łączności, CPN, porty¹⁰. Podstawą prawną takiego stanu rzeczy była uchwała nr 9/81 Komitetu Obrony Kraju z dnia 12 grudnia 1981 roku w sprawie militaryzacji, którą podpisał gen. W. Jaruzelski¹¹. Huta im. Lenina w Krakowie podlegała Ministrowi Hutnictwa i Przemysłu Maszynowego¹². Podano także komunikat o feriach dla dzieci szkolnych trwających od 13 grudnia 1981 roku do 3 stycznia 1982 roku¹³.

Przygotowania do wprowadzenia stanu wojennego w naszym kraju trwały już od 1980 roku¹⁴. Działacze „Solidarności” zdawali sobie sprawę z działalności władz w tym zakresie. Dla przykładu Zarząd Regionu Małopolska

---

⁷ „Głos Nowej Huty”, na który będę się powoływał w tej pracy, nie ukazywał się przez cztery miesiące. W pierwszym numerze z roku 1982, który ukazał się 16 kwietnia, możemy znaleźć artykuł *Kalendarium 18 tygodni* informujący o wydarzeniach w Nowej Hucie od połowy grudnia 1981 do połowy kwietnia 1982 r. Artykuły w „Głosie Nowej Huty”, podobnie jak inne ukazujące się oficjalnie dzienniki, przechodziły przed publikacją przez kontrolę Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk. Samo przywołane kalendarium ma jednak charakter czysto informacyjny, zawiera liczby, nazwy instytucji i nazwiska bez oceny ich działań.

⁸ „Głos Nowej Huty” 1982, nr 1, s. 1. Pozyskano z <https://cyfrowa.biblioteka.krakow.pl/dlibra/publication/3957/edition/3497/content> (dostęp 3.10.2024).

⁹ Pod tytułem „Gazeta Krakowska, Dziennik Polski, Echo Krakowa”.

¹⁰ S. Maciejewski, dz. cyt., s. 165.

¹¹ IPN, Kr 010/12080, t. 1, „Klon” – akta prawne dotyczące stanu wojennego, dokumentacja internowanych, przeszukań mieszkań i inne, daty skrajne jednostki archiwalnej 12.12.1981–31.12.1981, k. 77.

¹² Tamże, k. 81.

¹³ S. Maciejewski, dz. cyt., s. 165.

¹⁴ Sztab generalny zajął się jego przygotowywaniem już w październiku 1980 r., a 3 listopada tego roku wiceminister spraw wewnętrznych gen. Bogusław Stachura wydał rozkaz do rozpoczęcia organizowania akcji pod kryptonimem „Wrzos”, która zakładała internowanie blisko 13 tys. osób; zob. A. Dudek, Z. Zblewski, dz. cyt., s. 308.

pamiętając o doświadczeniach tzw. kryzysu bydgoskiego z marca 1981 roku wydał *Instrukcję na wypadek wprowadzenia stanu wojennego*¹⁵, która przewidywała strajk okupacyjny.

Grzegorz Wołk uważa, że proces przygotowania stanu wojennego w Polsce zaczął się jeszcze wcześniej – w sierpniu 1980 roku¹⁶, a więc w miesiącu słynnego strajku w Stoczni Gdańskiej, który doprowadził do powstania Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”. Wiąże z tym dzień 16 sierpnia 1980 roku, kiedy minister spraw wewnętrznych Sylwester Kowalczyk powołał w MSW sztab do kierowania operacją „Lato 80” – był to kryptonim działań mających być przygotowaniem do wprowadzenia stanu wojennego.

Podobnie twierdzi Ryszard Terlecki, który na łamach wyemitowanej przez Radio Kraków w grudniu 2005 roku audycji *Opowieści stanu wojennego. Część 1. Akcja „Jodła”*¹⁷, w ramach cyklu „Prawo i pamięć” emitowanego w grudniu 2005 roku¹⁸, mówił, że przygotowania do wprowadzenia w Polsce stanu wojennego rozpoczęły się jeszcze przed podpisaniem porozumień sierpniowych. Opowiadał również, że 29 sierpnia 1981 roku na posiedzeniu Biura Politycznego Komitetu Centralnego PZPR po raz pierwszy użyto sformułowania „stan wojenny”, a realne i rzeczywiste przygotowania do jego ogłoszenia zaczęły się już jesienią 1980 roku. 15 października 1980 roku komendy wojewódzkie MO otrzymały z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych polecenie utworzenia list osób wytypowanych do internowania¹⁹.

Od początku grudnia 1981 roku sytuacja w całym kraju stawała się coraz bardziej napięta²⁰. Tak było również w południowej Polsce. 1 grudnia 1981 roku ZOMO brutalnie pobiło współpracowników Zarządu Regionu Małopolska²¹, który ogłosił stan gotowości strajkowej od 4 grudnia 1981²². ZR Małopolska chcąc poinformować społeczeństwo o tym, co się stało, domagał się możliwości wystąpienia swoich przedstawicieli w telewizji.

---

¹⁵ Cz. Brzoza, A. Roliński, Z. Solak, *Solidarność Małopolska w podziemiu. Solidarność Regionu Małopolska w latach 1981–1989*, red. W. Bukowski, Kraków 1991, s. 8.

¹⁶ G. Wołk, *Ośrodki odosobnienia w Polsce południowo-wschodniej 1981–1982*, Rzeszów 2009, s. 19.

¹⁷ *Opowieści stanu wojennego. Cz. 1. Akcja „Jodła”*, audycja A. Kaczmarczyka i D. Rodziewicza w ramach cyklu „Prawo i pamięć”; Radio Kraków, IPN oddział Kraków. Wyemitowana w grudniu 2005 roku w Radiu Kraków. Pozyskano z <https://www.facebook.com/watch/?v=681440538910165> (dostęp 02.09.2024).

¹⁸ Audycja była przygotowana przy współpracy Radio Kraków i Instytutu Pamięci Narodowej, oddziału w Krakowie.

¹⁹ *Opowieści stanu wojennego...*

²⁰ P. Kapusta, *Pierwsze dni stanu wojennego w Nowej Hucie*, „Ogrody Nauk i Sztuk”, 2012, nr 2, s. 264.

²¹ *Czy 14 XII będziemy strajkować w Małopolsce?*, „Głos Nowej Huty” 1981, nr 50, s. 1.

²² M. Orski, A. Roliński, E. Zając, *„Solidarność” Małopolska 1980–1981. Wybór dokumentów*, Kraków 2006, s. 450.

W przypadku braku spełnienia tego postulatu rozważano strajk ostrzegawczy²³. 12 grudnia 1981 roku „Głos Nowej Huty” opublikował artykuł zatytułowany *Czy 14 XII będziemy strajkować w Małopolsce?*²⁴.

Można więc stwierdzić, że niektórzy spodziewali się wystąpień przeciw działalności władzy. Potwierdzają to słowa Jana Franczyka, który wprowadzenie stanu wojennego opisał w następujący sposób:

Z soboty na niedzielę wydarzyło się coś, coś jakby wisiało trochę w powietrzu, ale nikt do końca nie wierzył, że władze zdecydują się na tak drastyczny krok²⁵.

Zdecydowana większość społeczeństwa nie była jednak przygotowana na wprowadzenie stanu wojennego, który „spowodował szok nie tylko ludności naszego kraju, ale i głęboko wstrząsnął opinią publiczną świata”²⁶. Ludzie nagle znaleźli się w zupełnie innej sytuacji, często nie wiedzieli, co działo się z internowanymi członkami ich rodzin bądź przyjaciółmi, wybuchały strajki²⁷, dochodziło do walk ze służbami MO, ZOMO i ORMO oraz z wojskiem.

13 grudnia 1981 roku w jednym z „Komunikatów Regionalnego Komitetu Strajkowego” przypominano art. 33 ust. 2 Konstytucji PRL mówiący, że: „stan wojenny może wprowadzić Rada Państwa na części lub całym terytorium PRL, jeżeli wymaga tego wzgląd na obronność lub bezpieczeństwo kraju (z tychże powodów Rada Państwa może ogłosić częściową lub powszechną mobilizację”²⁸. Już w pierwszych godzinach jego obowiązywania na terenie Huty im. Lenina pojawiały się takie ulotki.

INTERNOWANI Z HUTY IM. LENINA W POCZĄTKACH STANU WOJENNEGO

Ogłoszenie stanu wojennego rozpoczęło proces internowania działaczy opozycyjnych na terenie całego kraju, który opozycjoniści z Nowej Huty nazwali „masowymi aresztowaniami działaczy i współpracowników

²³ P. Kapusta, dz. cyt., s. 264.

²⁴ Tamże.

²⁵ *Moja Nowa Huta 1949–2009. Wystawa jubileuszowa*, kol. red. M. Niezabitowski i in., Kraków 2009, s. 146.

²⁶ *Artykuł redakcyjny*, „Acta Medica Cracoviensia Tempore Status Belli” 1981–1982, z. 1, 13 XII, s. 1.

²⁷ Małopolska była regionem, w którym w połowie grudnia 1981 r. strajkowało wiele zakładów. Do najważniejszych wystąpień, oprócz Huty im. Lenina w Nowej Hucie, doszło na terenie Krakowa, m.in. w: Miejskim Przedsiębiorstwie Komunikacji (13–15 grudnia), „Telpodzie” (14–16 grudnia), Krakowskich Zakładach Armatur, tzw. „Armaturze” (14 grudnia), CeBeA (14 grudnia) oraz w mniejszych ośrodkach: Odlewni Żelaza w Charsznicy (14 grudnia) i filii HiL w Bochni (13–15 grudnia). To ilustruje skalę zjawiska, zob. Cz. Brzoza, A. Roliński, Z. Solak, dz. cyt., s. 9.

²⁸ „Komunikat nr 4 Regionalnego Komitetu Strajkowego NSZZ »Solidarność« Małopolska” z 13 grudnia 1981, zbiory FCDCN w Krakowie.

Związku”²⁹. Na mocy zarządzenia podpisanego przez wiceministra spraw wewnętrznych gen. Bogusława Stachurę i ministra sprawiedliwości Sylwestra Zawadzkiego utworzono ponad pięćdziesiąt ośrodków odosobnienia w takich miejscowościach jak: Białoleka, Gołdap, Jaworze, Łowicz, Strzebielinek (miejsce internowania działaczy z centrali „Solidarności”) i Załęże³⁰, do którego trafiali działacze z Regionu „Małopolska” przebywający wcześniej w obozie w Nowym Wiśniczu. Terenowe jednostki Służby Bezpieczeństwa pierwsze rozkazy działania otrzymały już 12 grudnia 1981 roku około godz. 16.00³¹.

Ks. Władysław Palmowski, pełniący w latach 1980–1983 funkcję wikariusza w Parafii Matki Boskiej Królowej Polski w Nowej Hucie, wspominał sytuację z 13 grudnia 1981 roku, kiedy ludzie przychodzili do nowohuckiego kościoła zwanego potocznie „Arką Pana”, opisując ją w słowach:

Przynoszą informacje o aresztowaniach, w brutalny sposób łapaniu ludzi, wywożeniu w nieznanym kierunku i to nieubranych ludzi, a więc cała gehenna zaczyna spadać, zaczynają przylatywać ludzie i pytać się czy my coś wiemy, gdzie są tamci ludzie, gdzie można się z nimi kontaktować. Wiadomo – my nic nie wiedzieliśmy³².

Na początku stycznia 1982 roku dyrektor do spraw pracowniczych HiL, Bolesław Szkutnik, wysłał pismo do Komendy Wojewódzkiej MO w Krakowie, w którym prosił o listę internowanych i zatrzymanych (i nadal przebywających w areszcie) pracowników Kombinatu. Prośbę motywował naliczeniem wynagrodzenia i przesłaniem należności rodzinom tych osób³³. W odpowiedzi uzyskał wykaz zawierający informację o 18 osobach internowanych. 13 grudnia 1981 roku internowani zostali: Tadeusz Gunkiewicz, Edward Petlic, Jerzy Kuczera, Jerzy Kuc, Józef Sawa, Czesław Szewczuk, Jan Zieliński, Jerzy Ciastoń, Marian Mirowski, Władysław Murzewski.

---

²⁹ *Informacje, informacje, informacje, informacje*, ulotka wydana przez Sekcję Informacji Komitetu Strajkowego NSZZ „Solidarność” w dniu 13 grudnia 1981 roku; w posiadaniu autora.

³⁰ W. Roszkowski, dz. cyt., s. 49.

³¹ *Stan wojenny. Ostatni atak systemu*, wybór i oprac. A. Dębska, Warszawa 2006, s. 10.

³² Wywiad z ks. Władysławem Palmowskim przeprowadzony dnia 8 sierpnia 2014 r. przez Piotra Kapustę; w posiadaniu autora.

³³ IPN, Kr 010/12080, t. 10, „Klon” – akta prawne dotyczące stanu wojennego, dokumentacja internowanych, przeszukiwań mieszkań i inne; Prośba o wykaz internowanych pracowników Huty im. Lenina sporządzona w dniu 5 stycznia 1982 przez dyrektora ds. pracowniczych mgr Bolesława Szkutnika przesłana do Komendy Wojewódzkiej MO w Krakowie, k. 86.

W kolejnych dniach taki los spotkał: Piotra Gajdarskiego (14 grudnia), Hannę Gorazd i Andrzeja Koziela (16 grudnia), Krzysztofa Naruszewicza (17 grudnia), Józefa Machowskiego i Wiesława Mazurkiewicza (18 grudnia) oraz Edwarda Łozińskiego i Janusza Kalisza (22 grudnia)³⁴.

POCZĄTEK STRAJKU W HUCIE IM. LENINA 13 GRUDNIA 1981 ROKU

Odpowiedzią na wprowadzenie stanu wojennego oraz na internowanie działaczy „Solidarności” była fala strajków w całej Polsce. W Hucie im. Lenina protest podjęło około 7 tys. osób³⁵ (można odnaleźć również dane mówiące o 10 tys. strajkujących³⁶; taką informację podaje Adam Gliksman powołując się na dane MSW; jego zdaniem w strajku wzięło udział około 25% pracowników HiL³⁷). Po nieudanej próbie aresztowania przez oddział milicji działaczy Komisji Robotniczej Hutników „S” (dalej: KRH) przebywających na nocnym dyżurze w lokalu związkowym Stanisław Handzlik wezwał do bezterminowego strajku okupacyjnego. Strajk na Zgniataczu rozpoczął się około 2.30 w nocy. Do rana 13 grudnia 1981 roku protestowały już wszystkie wydziały konsultacyjne HiL.

Strajk generalny w Hucie im. Lenina nie był jedynym w Nowej Hucie. Taką formę protestu podjęli również np. pracownicy MPK Nowa Huta³⁸ (13–15 grudnia) i MPK Czyżyny³⁹ (13–14/15 grudnia), Hutniczego Przedsiębiorstwa Remontowego (13 grudnia) czy Przedsiębiorstwa „Montin” (14–16 grudnia)⁴⁰. Strajki były złamaniem art. 46 pkt. 2 z Dekretu o wprowadzeniu stanu wojennego⁴¹.

---

³⁴ Tamże, Odpowiedź Naczelnika Wydziału Śledczego KWMO w Krakowie mjr mgr Jana Nogecia z dnia 6 stycznia 1982 r. na pismo dyrektora ds. pracowniczych mgr Bolesława Szkutnika z dnia 5 stycznia 1982 r. w sprawie internowanych pracowników Kombinatu HiL, k. 88.

³⁵ *Nowa Huta – miasto pracy i walki*. Materiały IPN. Pozyskano z http://www.ipn.gov.pl/ftp/wystawy/nowa_huta/html/wstep.html (dostęp 02.09.2024).

³⁶ *586 dni stanu wojennego*, IPN. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Biuro Edukacji Publicznej oraz Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej w Krakowie. Autorzy: Joanna Dutka-Kącka, dr Tomasz Ginter, Sergiusz Kazimierczuk, Jan Olszerek, Paweł Rokicki, dr Maciej Zakrzewski. Wystawa, Plac Szczepański w Krakowie; z okazji 30. rocznicy wprowadzenia stanu wojennego.

³⁷ A. Gliksman, *Solidarność Małopolska. Kalendarium 1980–2005*, Kraków 2005, s. 70.

³⁸ Tamże, s. 71.

³⁹ *Z kroniki grudnia 1981*, „Biuletyn Małopolski” 1982, nr 2, s. 7–8.

⁴⁰ Cz. Brzoza, A. Roliński, Z. Solak, dz. cyt., s. 9.

⁴¹ IPN, Kr 010/12080, t. 2, „Klon” – akta prawne dotyczące stanu wojennego, dokumentacja internowanych, przeszukań mieszkań i inne, daty skrajne jednostki archiwalnej 12.12.1981–31.12.1981, t. 1, k. 28.

Ze względu na znaczenie Kombinatów HiL, największego wówczas zakładu pracy w Polsce, zatrudniającego 31 grudnia 1981 roku 37 553 osoby⁴² oraz na fakt, że był to najdłużej trwający grudniowy strajk w Małopolsce⁴³, ponadto brutalnie spacyfikowany, postanowiłem przedstawić w swojej pracy właśnie ten protest.

O okolicznościach decyzji podjęcia strajku opowiadali członkowie KRH S. Handzlik⁴⁴ i Jan Ciesielski⁴⁵. Ich relacje możemy odnaleźć w aktach oskarżenia przeciwko nim⁴⁶.

W protokole przesłuchania Ciesielskiego z dnia 1 kwietnia 1983 roku (a więc dnia ujawnienia się przez niego) oraz w jego akcie oskarżenia z 31 maja 1983 roku czytamy, że 12 grudnia 1981 roku wraz z Handzlikiem pełnili całodobowy dyżur w biurze KRH. Około północy oglądali telewizję, której program został przerwany. Obydwaj uznali to za znak, że w kraju wydarzyło się coś nadzwyczajnego, dlatego Ciesielski postanowił zadzwonić

---

⁴² L. Mikrut, *Nowa Huta – największy obiekt przemysłowy w Polsce* [w:] M. Choma, M. Gil, V. Kałużny, K. Lenczowska, L. Mikrut, *Huta im. Tadeusza Sendzimira S.A. w Krakowie 1949–1999*, Kraków, Firma Wydaw. Trans-Krak, 1999, s. 29.

⁴³ *Drogi Lechu*, „Biuletyn Małopolski” 1982, nr 2, s. 4.

⁴⁴ Wiceprzewodniczący KRH organizował okupacyjny strajk hutników w dniach 13–16 grudnia 1981 r., po pacyfikacji którego przebywał w ukryciu przez kilka miesięcy. W tym czasie współorganizował tajne struktury „Solidarności”, m.in. był jednym z sygnatariuszy dokumentów Regionalnej Komisji Wykonawczej Małopolska – źródło: Archiwum Muzeum Historii Polski (dalej: AMHP), rozmowa ze Stanisławem Handzlikiem nagrana 2 lipca 2009 r. przez Joannę Komperdę.

⁴⁵ Od września 1980 r. pełnił funkcję przewodniczącego Komitetu Założycielskiego „Solidarności” na wydziale Technicznej Kontroli Jakości HiL, a następnie funkcję przewodniczącego Komisji Wydziałowej. Był członkiem Zarządu KRH i współzałożycielem Klubu Samorządnej Rzeczypospolitej „Wolność Sprawiedliwość Niepodległość”. Podczas strajku hutniczego 13 grudnia 1981 r. był odpowiedzialny za łączność. Współorganizował kolejno „Radio Wolna Polska” i Radio „Solidarność” Małopolska. Po pacyfikacji strajku przez dwa lata pozostawał w ukryciu. W 1982 r. współtworzył Regionalną Komisję Wykonawczą „S” Regionu Małopolska, z której działalności wycofał się w 1983 r., ujawniając się na mocy amnestii. Źródło: S. Chmura, *Handzlik Stanisław* [w:] *Encyklopedia Solidarności*. Pozyskano z <https://encysol.pl/es/encyklopedia/biogramy/16187,Handzlik-Stanislaw.html> (dostęp 26.11.2024) oraz AMHP, rozmowa z Janem Ciesielskim nagrana w dniach 9 i 18 listopada 2009 r. przez Joannę Komperdę.

⁴⁶ IPN, Kr 97/969, 1) Stanisław Handzlik s. Józefa, 2) Jan Ciesielski s. Maksymiliana osk. z art. 48 Dekretu z 12 XII 1981 o stanie wojennym o nie zaprzestanie działalności związkowej (NSZZ „Solidarność”) i rozpowszechnianiu fałszywych informacji mogących wywołać niepokój społeczny.

do Zarządu Regionu, jednak nie uzyskał na ten temat żadnych informacji⁴⁷. S. Handzlik natomiast kontaktował się z innymi członkami KRH⁴⁸.

Działacze „Solidarności” nie brali wówczas pod uwagę wprowadzenia stanu wojennego, nie mieli przygotowanego planu działania na taką ewentualność. Mieli natomiast przygotowany plan na „stan wyjątkowy”, taki jak rozbicie Zarządu Regionu Małopolskiej „S” – jego funkcje miała przejąć KRH, co też nastąpiło.

Członkowie KRH aż do godz. 6.00 nie wiedzieli o wprowadzeniu stanu wojennego, dlatego wejście funkcjonariuszy MO o godz. 1.00 uznali za atak na związek. Z tego powodu S. Handzlik, wiceprzewodniczący KRH zgodnie z instrukcją Komisji Krajowej „Solidarności” przez urządzenie nagłaśniające wezwał do strajku.

W protokole przesłuchania J. Ciesielskiego znajdujemy informacje, że wraz z S. Handzlikiem zdołali się schować przed nadejściem służb porządkowych i dzięki temu milicjanci ich nie zastali. Udało im się pozabierać z biura KRH dowody jej działalności (dokumenty i pieczętki), które przenieśli na wydział Zgniatacza.

Do Kombinatoru zaczęli napływać inni opozycjoniści z miasta, którzy mówili o nocnych aresztowaniach swoich kolegów co, podobnie jak wkroczenie milicji na teren Huty im. Lenina, potwierdzało, że w kraju mają miejsce jakieś nadzwyczajne wydarzenia.

Jakiegolwiek wątpliwości działaczy „Solidarności” zostały rozwiane o godz. 6.00, kiedy wyemitowano słynne przemówienie gen. Jaruzelskiego o wprowadzeniu stanu wojennego na terenie całego kraju. J. Ciesielski w trakcie przesłuchania zaznaczał, że związkowcy mieli odtąd świadomość, iż ich działalność przestała być legalna⁴⁹.

---

⁴⁷ IPN, Kr 403/35, Jan Ciesielski; art. 46 punkt 1, 2 i 3 oraz art. 48 punkt 1 i 2 dekretu z dnia 12.12.1981 roku o stanie wojennym (Dz.U. z 1981 roku Nr 29, poz. 154) tj. nielegalną działalność w zawieszonym związku zawodowym (zorganizowanie i kierowanie nielegalnym strajkiem, używanie pojazdów mechanicznych w celu wykorzystania ich dla przeprowadzenia strajku, rozpowszechnianie fałszywych wiadomości mogących wywołać niepokój publiczny), t. 2, II Ds. 41/83, Akt oskarżenia przeciwko Janowi Markowi Ciesielskiemu, Kraków, 31 maja 1983, s. 5.

⁴⁸ IPN, Kr 403/34, Jan Ciesielski; art. 46 punkt 1, 2 i 3 oraz art. 48 punkt 1 i 2 dekretu z dnia 12 grudnia 1981 roku. o stanie wojennym (Dz.U. z 1981 roku Nr 29, poz. 154) tj. nielegalną działalność w zawieszonym związku zawodowym (zorganizowanie i kierowanie nielegalnym strajkiem, używanie pojazdów mechanicznych w celu wykorzystania ich dla przeprowadzenia strajku, rozpowszechnianie fałszywych wiadomości mogących wywołać niepokój publiczny), t. 3, II D5/83, Protokół przesłuchania podejrzanego Jana Ciesielskiego przez Winicjusza Świstackiego z udziałem protokolanta por. M. Wójcika z KW MO w Krakowie, s. 3.

⁴⁹ Tamże.

O wprowadzeniu stanu wojennego informowały także plakaty wieszane w HiL przez straż przemysłową w miejscach najczęściej uczęszczanych przez pracowników oraz wystąpienia Jaruzelskiego puszczane przez radiowęzły⁵⁰, które nadawały także apel dyrektora naczelnego HiL Eugeniusza Pustówki nawołującego do zaprzestania protestów⁵¹.

Wobec takiej sytuacji KRH, zgodnie z instrukcją z marca 1981 roku przekształciła się w Regionalny Komitet Strajkowy z siedzibą w Kombinacie HiL, którego przewodniczącym został Mieczysław Gil. S. Handzlik stanął na czele sekcji informacji i propagandy⁵².

O godz. 13.00 przedstawiciele Regionalnego Komitetu Strajkowego spotkali się z kierownictwem Kombinatu HiL⁵³ w celu podjęcia pierwszych rozmów na temat zaistniałej sytuacji. Od godz. 15.00 zaczęła obowiązywać pierwsza uchwała Regionalnego Komitetu Strajkowego, którą podpisał jego przewodniczący M. Gil. Jej treść brzmiała następująco:

Wobec rozbicia Zarządu Regionalnego NSZZ „Solidarność” Małopolska wszystkie jego wszystkie jego uprawnienia i obowiązki przejmuje KRH aż do odwołania. Postanowienie to obowiązuje od godz. 15.00 dnia 13 grudnia 1981 roku aż do odwołania. Niniejszą uchwałą uchylić może tylko Zarząd Regionu obradujący w regulaminowym składzie.

Za Komisję Robotniczą Hutników
NSZZ „Solidarność”
/-/ M. Gil
Kraków, dnia 13.12.1981 r.⁵⁴

---

⁵⁰ IPN, Kr 210/121, Sekretariat Wojewódzkiego Komitetu Obrony Kraków. Zbiór protokołów z posiedzeń WKO wraz z materiałami stanowiących przedmiot obrad (16.03–26.04.1982). Informacja o sytuacji społeczno-politycznej i gospodarczej w wybranych przedsiębiorstwach przemysłowych miejskiego woj. krakowskiego sporządzona przez zespół w składzie: Jan Bąbaś z Wydziału Ekonomicznego KK PZPR, Stanisław Pachota z Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych, Zbigniew Patoczka (dyrektor oddziału Narodowego Banku Polskiego) oraz Eugeniusz Wójcik (dyrektor Wydziału Zatrudnienia Urzędu Miasta Krakowa), k. 91.

⁵¹ IPN, Kr 403/33, Jan Ciesielski; art. 46 punkt 1, 2 i 3 oraz art. 48 punkt 1 i 2 dekretu z dnia 12 grudnia 1981 roku o stanie wojennym (Dz.U. z 1981 roku Nr 29, poz. 154) tj. nielegalną działalność w zawieszonym związku zawodowym (zorganizowanie i kierowanie nielegalnym strajkiem, używanie pojazdów mechanicznych w celu wykorzystania ich dla przeprowadzenia strajku, rozpowszechnianie fałszywych wiadomości mogących wywołać niepokój publiczny), t. 1, Protokół przesłuchania świadka J. Razowskiego przez S. Nieuważnego z KW MO w Krakowie dnia 13.01.1982 o godz. 13.10, k. 45.

⁵² IPN, Kr 97/969..., Akt oskarżenia przeciwko Stanisławowi Handzlikowi, s. 4.

⁵³ *Kalendarium 18 tygodni*, „Głos Nowej Huty”, 1982, nr 1, s. 2.

⁵⁴ *Nowa Huta – miasto pracy...*

Uchwała ta była swego rodzaju uzasadnieniem, legitymizacją przejęcia władzy przez działaczy NSZZ „Solidarność” Małopolska przez KRH. Podkreślano jej tymczasowy charakter o czym świadczyło sformułowanie, że będzie pełnił swoje obowiązki „aż do odwołania”.

W Uchwale nr 2 nawoływano wszystkie Komisje Zakładowe w regionie Małopolska do przekształcania się w Komitety Strajkowe. Powoływano się na ustalenia Prezydium Komisji Krajowej⁵⁵. Postanowiono, że strajk będzie miał charakter rotacyjny, tzn. strajkować równocześnie będą dwie zmiany: 16 godzin w zakładzie, 8 godzin w domu i znowu powrót na strajk⁵⁶. Dość szybko wydano też „Komunikat Strajkowy nr 1”, który był swego rodzaju deklaracją ideową protestujących. Sprowadzała się ona do zakwestionowania stanu wojennego w ogóle, oznaczającego „sparaliżowanie życia w kraju na okres nie wiadomo jak długi”⁵⁷. W komunikacie pisano: „Jesteśmy tutaj w pomieszczeniach i halach wydziałów kombinatu. Nie wiemy, jaki scenariusz zaplanowała junta partyjna. Jeżeli ma to być wariant siłowy, to będzie to ostatni argument tej władzy”⁵⁸. Słowa niepodpisanych z nazwiska członków Komitetu Strajkowego Hutników NSZZ „Solidarność” potwierdzają trudność w przewidywaniu w pierwszym dniu stanu wojennego dalszego możliwego rozwoju wydarzeń, choć już wtedy brano pod uwagę ryzyko „wytoczenia czołgów, gazu, pałek i kul”⁵⁹ do tłumienia protestów w kraju.

Jeszcze tego samego dnia wieczorem M. Gil napisał list do rodzin uczestników strajku. Zaznaczał, że w grudniu 1981 roku nie było potrzeby wprowadzenia stanu wojennego. Jeszcze przez wiele lat powtarzano argument, że jego ogłoszenie zapobiegło wkroczeniu wojsk ZSRR do Polski. Dziś już z całą pewnością możemy powiedzieć, że takie obawy nie były wówczas uzasadnione.

List przewodniczącego Komitetu Strajkowego HiL miał na celu podniesienie na duchu zarówno strajkujących, jak i ich rodzin czy też najbliższych osób tych, którzy zostali internowani. Ich uwolnienie stało się podstawowym celem protestu. Zachęcano rodziny internowanych do wzajemnej pomocy. Domagano się również przywrócenia legalnego NSZZ „Solidarność”, którego działalność została zawieszona. Odwoływano się do wzajemnej solidarności i pomocy robotników, deklarowano brak jakiegokolwiek współpracy z władzami uważano bowiem, że nadużyły one swoich kompetencji, a ich działania

⁵⁵ Cz. Brzoza, A. Roliński, Z. Solak, dz. cyt., s. 42.

⁵⁶ E. Nowak, *Moja Solidarność. Lata 1980–1981 w Nowej Hucie*, Kraków 2015, s. 132.

⁵⁷ „Komunikat Strajkowy nr 1 Komitetu Strajkowego Hutników NSZZ »Solidarność« Kombinatu Metalurgicznego – Kraków” z 13 grudnia 1981; w posiadaniu autora.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ *Felieton strajkowy. Słowo o architekturze*. Ulotka drugoobiegowa wydana 13 grudnia 1981 r.; w posiadaniu autora.

określano słowem „terror”. Podkreślano, że za obecną sytuację gospodarczą kraju, w tym za pogłębiający się kryzys odpowiedzialne są tylko i wyłącznie władze państwowe; zaznaczano, że społeczeństwo próbowało się dostosować do warunków z przed 13 grudnia 1981 roku.

DRUGI DZIEŃ STRAJKU – 14 GRUDNIA 1981 ROKU

Drugi dzień strajku był zarazem początkiem nowego tygodnia. Protestujący liczyli, że ich siły zostaną wzmocnione przez osoby, które przyjdą do pracy i które w normalnych okolicznościach zatrudnione są w dni robocze na jedną zmianę. Z drugiej strony obawiano się, że pojawią się także pracownicy obawiający się o swoje kariery i przez to bardziej podległe władzy⁶⁰. 14 grudnia 1981 roku o godz. 3.30 Komitet Strajkowy Hutników z przewodniczącym M. Gilem na czele wydał „Uchwałę Nr 3” rozpowszechnianą w Kombinacie w formie ulotek, w której nakazywano:

1. Nie przyjmować do wiadomości stanu wojennego.
2. Kontynuować strajk, aż do przywrócenia normalnego życia i powrotu do zakładów pracy wszystkich aresztowanych.
3. Nie przyjmować kart mobilizacyjnych.
4. Nie wpuszczać na teren Kombinat osób umundurowanych.
5. W razie zdławienia naszej woli siłą i przemocą Komitet Strajkowy HiL podejmie strajk głodowy i wzywa wszystkich do solidarnego w nim udziału⁶¹.

W powyższej uchwale Gil pytał „przeciwko komu ma być ta wojna”⁶². Twierdził, że Regionalny Komitet Strajkowy z siedzibą w HiL „nie znajduje żadnego uzasadnienia dla wprowadzenia stanu wojennego w sytuacji braku zagrożenia zewnętrznego”⁶³. Widzimy zatem, że w drugim dniu strajku Regionalny Komitet Strajkowy zs. HiL nie zamierzał podjąć żadnych rozmów z władzą; był zdecydowany walczyć z milicjantami, gotowy do strajku głodowego. Jego celem było uwolnienie wszystkich internowanych dzień wcześniej. Niemniej ok. godz. 13.00, doszło do spotkania przedstawicieli Regionalnego Komitetu Strajkowego M. Gila i Mariana Kani z przedstawicielem Komitetu Obrony Kraju ppłk Jerzym Mazurkiewiczem⁶⁴ i jego asystentem Ryszardem Kaczorem, w obecności dyrektora naczelnego Kombinat HiL⁶⁵. J. Mazurkiewicz poinformował, że biorący udział w strajku studenci,

⁶⁰ E. Nowak, dz. cyt., s. 140.

⁶¹ „Uchwała nr 3 Komitetu Strajkowego Hutników z dn. 14 bm., godz. 3.30”; w posiadaniu autora.

⁶² Tamże.

⁶³ Tamże.

⁶⁴ IPN, Kr 97/969..., Akt oskarżenia przeciwko Stanisławowi Handzlikowi, s. 4.

⁶⁵ *Kalendarium 18 tygodni...*, s. 2.

głównie z AGH, powinni zostać zwolnieni z Kombinatu HiL⁶⁶. Oświadczył, że obowiązuje stan wojenny i należy przestrzegać obowiązujących w nich przepisów, w tym zaprzestania działalności związkowej i przerwania strajku. Gil nie przyjął tego stanowiska stwierdzając, że o dalszym rozwoju strajku decydować będą jego uczestnicy. Wobec tego Mazurkiewicz wyznaczył termin jego zakończenia na następny dzień, tj. 15 grudnia 1981 roku o godz. 8.00. Strajk jednak był kontynuowany po tym terminie.

Jeszcze 14 grudnia 1981 roku pojawił się „Komunikat Strajkowy nr 3”. Był on apelem do milicjantów i żołnierzy o niewykonywanie rozkazów władz i nieużywanie siły do tłumienia robotniczych protestów⁶⁷. O godz. 18.00 wydana została „Uchwała nr 4 Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego zs. w HiL”, która podkreślała nielegalny charakter wprowadzenia stanu wojennego oraz powtarzała postanowienia przytoczonej wyżej „Uchwały nr 3 Komitetu Strajkowego” z godz. 3.30⁶⁸.

TRZECI DZIEŃ STRAJKU – 15 GRUDNIA 1981

15 grudnia 1981 roku strajk w HiL trwał dalej i nic nie wskazywało na jego zakończenie przez protestujących, mimo że dobiegały do nich odgłosy wystrzałów, wybuchów czy syren, a o godz. 2.00 ZOMO spacyfikowało protest w nowohuckiej zajezdni MPK trwający od 13 grudnia 1981 roku od godz. 9.00⁶⁹. Do Kombinatu docierały również informacje o rozwiniętej akcji jego militaryzacji⁷⁰.

W trzecim dniu strajku w HiL Komitet Strajkowy NSZZ „Solidarność” Małopolska wydał *Apel do Narodów Zjednoczonych*⁷¹, w którym podkreślał nielegalność działań polskich władz powołując się na art. 31 Konstytucji PRL i nawoływał do pomocy Polakom; jego celem było zatem informowanie o ówczesnych wydarzeniach w Polsce w ogóle. Pamiętajmy, że w tym okresie niełatwo było kontaktować się z kimkolwiek z powodu cenzury korespondencji i zawieszenia połączeń telefonicznych. Trudno było także udać się na teren innego miasta. Ludzie mieli utrudniony dostęp do rzetelnych informacji z kraju. Aby temu przeciwdziałać, z inicjatywy studenta Politechniki Krakowskiej Stanisława Tyczyńskiego⁷² i S. Handzlika uruchomiono w Kombinacie HiL „Radio Wolna Polska”, które po kilku miesiącach zostało przekształcone w „Radio Solidarność

⁶⁶ IPN, Kr 97/969..., Akt oskarżenia przeciwko Stanisławowi Handzlikowi, s. 4.

⁶⁷ E. Nowak, dz. cyt., s. 145.

⁶⁸ „Uchwała nr 4 Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego zs. w HiL”, w posiadaniu autora.

⁶⁹ E. Nowak, dz. cyt., s. 148.

⁷⁰ Tamże, s. 149.

⁷¹ *Apel do Narodów Zjednoczonych* [w:] Cz. Brzoza, A. Roliński, Z. Solak, dz. cyt., s. 44.

⁷² Stanisław Tyczyński – jeden z założycieli Radia RMF FM.

Małopolska". W grudniu 1981 roku nadawano „przede wszystkim komunikaty; było tam podkreślenie, że mówimy do Państwa ze skrawka wolnej Polski, czyli się znajdujemy tu w Kombinacie”⁷³. Miało ono zasięg ok. 5 km, zatem obejmowało tylko część Nowej Huty, niemniej stało się jednym z nowohuckich symboli walki z nakazami władz centralnych. Poprzez emitowanie pieśni patriotycznych (np. *My, Pierwsza Brygada, Legiony to żołnierska nuta*) podtrzymywało na duchu zmęczone i wystraszone całą sytuacją społeczeństwo najmłodszej dzielnicy Krakowa. Znamienne jest, że w analizowanych przeze mnie wywiadach z mieszkańcami Nowej Huty pamiętających stan wojenny, często pojawiał się wątek pieśni patriotycznych śpiewanych nie tylko w trakcie strajku, ale także podczas późniejszych manifestacji ulicznych.

Tego samego dnia o godz. 10.00⁷⁴ podjęto ponowne rozmowy między przedstawicielami strajkujących a wspomnianym wcześniej pełnomocnikiem Komitetu Obrony Kraju ppłk J. Mazurkiewiczem, który zażądał jednostronnego ustalenia terminu zakończenia strajku do godz. 18.00⁷⁵ i w przeciwnym razie groził użyciem siły. Strajkujący nie zamierzali jednak zaprzestać swoich działań, o czym J. Mazurkiewicz został poinformowany telefonicznie przez M. Kanię, kiedy minęła wyznaczona przez niego godzina⁷⁶. Zamiast tego Komitet Strajkowy HiL podjął uchwałę, do której „Instrukcję Wykonawczą” opracował S. Handzlik. Potępiał w niej militaryzację Kombinatu, a w razie pacyfikację strajku namawiał do podjęcia dalszej działalności w konspiracji⁷⁷.

Protestujący w HiL rozpoczęli działania mające na celu utrudnienie pacyfikacji Kombinatu. Powstał zespół, który zabarykadował bramy przez przyspawanie różnych elementów metalowych czy rozwijał zwój drutu i rozciągał na jezdni specjalnie wykonaną kolczatkę⁷⁸. Przetoczono też stare zużyte autobusy z wydziału transportu i postawiono je w poprzek bram HiL, a drogi do Kombinatu dostępne szynami kolejowymi zablokowano składami wagonów wypełnionych rudami stalowymi i złomem. To skutecznie utrudniało poruszanie się samochodów i czołgów na terenie Kombinatu⁷⁹. W tym czasie działało już wspomniane wcześniej Radio Wolna Polska⁸⁰.

⁷³ AMHP, rozmowa ze Stanisławem Handzlikiem...

⁷⁴ E. Nowak, dz. cyt., s. 149.

⁷⁵ *Kalendarium 18 tygodni...*, s. 2.

⁷⁶ E. Nowak, dz. cyt., s. 155.

⁷⁷ IPN, Kr 97/969..., Akt oskarżenia przeciwko Stanisławowi Handzlikowi, s. 5.

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ *Opowieści stanu wojennego. Cz. 2. Oporna Małopolska*, audycja Andrzeja Kaczmarczyka i Dobrosława Rodziewicza w ramach cyklu „Prawo i pamięć”; Radio Kraków, IPN oddział Kraków. Wyemitowana w grudniu 2005 roku w Radiu Kraków. Pozyskano z https://radiokrakow.home.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=5954 (dostęp 20.02.2012).

⁸⁰ IPN, Kr 97/969..., Akt oskarżenia przeciwko Stanisławowi Handzlikowi, s. 5.

Tamtą atmosferę oddają słowa ks. Jana Bielańskiego, który wspominał:

W pewnym momencie zauważyłem taką dziwną rzecz. Były takie duże zbiorniki, a w tych zbiornikach były kule, takie metalowe, wielkości jabłek. Mnie to bardzo zdziwiło i zaniepokoiło. Czyżby hutnicy się przygotowali do jakiejś walki, że tymi kulami będą rzucać do ormowców, do milicjantów? A tego było setki, setki, setki. W końcu zapytałem o co tu chodzi. Dowiedziałem się, że to jest materiał do jakiegoś roztopu stali, który tam się wsypuje gdzieś do jakiegoś pieca, a oni go wykorzystali przewidując, że gdyby tutaj wjechały czołgi to oni na tych drogach przejazdowych rozsypią te kule i podobno po tych kulach czołgi by nie mogły jechać, bo by w miejscu stały⁸¹.

15 grudnia sytuacja pozostawała bardzo napięta. W celu lepszego jej zrozumienia oddajmy głos jednemu z anonimowych robotników z Nowej Huty przebywających wówczas w HiL:

Wszyscy strasznie się bali. Byliśmy zdecydowani na wszystko, nawet na śmierć. Ale nie było czym walczyć. Nikt nie zarządził. Kilkakrotnie powtarzane były alarmy, że już idą. Szturm rozpoczął się o pierwszej w nocy. Atak obwieściło wycie syren w całej Hucie. Utworzyliśmy krąg⁸². Cały czas przez megafon mówili do nas Hudaszek i Bortnowska. Stali na takich metalowych schodkach. Nie chcieli wejść do kręgu. Mówili, by nie stawiać oporu, skupić się razem, pilnować kolegów. Szczególnie Bortnowska podtrzymywała nas na duchu, żartowała, śmiała się, że czemu się tak boimy⁸³.

A tak tamten dzień zapamiętała jedna z uczestniczek strajku w Kombinacie:

Z przodu hali ustawiono młodych, silnych ludzi, a dalej ciasno stanęła reszta, w środku kobiety. Żeby nas nie wydzierali pojedynczo. Staliśmy tak i śpiewaliśmy. Mijały godziny a nikt nie przychodził. Napięcie i zdenerwowanie udzieliło się wszystkim. Było zimno. Wtedy ktoś powiedział, że nie ma sensu tak stać i żeby kobiety i goście weszli do dyspozytorni. Za chwilę przyszedł chłopak z innego wydziału i powiedział, że u nich już po wszystkim, że oni tak samo stali i gdy zomowcy kazali się rozejść, oni nie posłuchali. Potem wyciągnęli pierwszego i zaczęli bić. Wtedy ludzie poszli już sami⁸⁴.

⁸¹ FCDCN, sygn. DVD 25...

⁸² Takie były zalecenia Komitetu Strajkowego HiL.

⁸³ *W stanie*, [oprac. zespół czas.] „Karta”, Warszawa 1984, s. 14.

⁸⁴ Tamże, s. 15.

Obydwie relacje przedstawiają nam atmosferę ostatniego dnia strajku w HiL. Jego uczestnicy byli w olbrzymim napięciu, obawiali się ataków milicjantów. Zdawano sobie sprawę, że w przeszłości służby porządkowe strzelały do robotników⁸⁵. Tym razem strajki objęły całą Polskę, nie tylko poszczególne regiony kraju jak w 1970 i 1976 roku. Następnego dnia, tj. 16 grudnia 1981 roku, w Kopalni Węgla Kamiennego „Wujek” w Katowicach śmierć poniosło siedmiu górników, a dwóch kolejnych zmarło wskutek odniesionych ran. Ich przelana krew stała się powodem manifestacji odbywających się potem szesnastego dnia każdego miesiąca, stała się też jednym z symboli stanu wojennego w Polsce – po raz kolejny w historii PRL ludzie zginęli z powodów politycznych. Obawiano się, aby nie powtórzyło się to także w Nowej Hucie, która stała się głównym bastionem „Solidarności” w południowej Polsce. Przytoczone powyżej słowa robotnika, mimo, że z całą pewnością były bardzo emocjonalne, potwierdzają, że zakładano, iż w Kombinacie mogą pojawić się ofiary śmiertelne.

PACYFIKACJA STRAJKU W HUCIE IM. LENINA W NOCY Z 15 NA 16 GRUDNIA 1981 ROKU

Spodziewana już od jakiegoś czasu akcja pacyfikacyjna nastąpiła w nocy z 15 na 16 grudnia 1981 roku. Jej zapowiedzią mogły być podobne wydarzenia poprzedniego dnia w Bochni, gdzie znajdowała się filia nowohuckiego kombinatu. Strajk załogi HiL został stłumiony 16 grudnia 1981 roku o godz. 2.00. Już godzinę wcześniej, słychać było syreny lokomotyw i sygnały alarmowe⁸⁶. W obliczu ataku dziesięciu czołgów T 54, które staranowały mur wokół bramy nr 2 koło Wydziału Transportu Samochodowego oraz ponad 2 tys. żołnierzy i 2150 funkcjonariuszy ZOMO⁸⁷ strajkujący postanowili zaprzestać swojego działania. Wiedzieli, że tak postąpili ich koledzy z Bochni.

Jak wyglądał przebieg pacyfikacji HiL? Oddajmy głos jej dwóm uczestnikom. Pierwszym z nich jest Maciej Mach⁸⁸, który opowiedział o zachowaniu mundurowych:

---

⁸⁵ Wydaje się, że wspomnienie Grudnia '70 i zwłaszcza Czerwca '76 były w świadomości robotników.

⁸⁶ E. Nowak, dz. cyt., s. 158.

⁸⁷ A. Chwalba, dz. cyt., s. 411.

⁸⁸ Od września 1980 r. współtworzył struktury NSZZ „Solidarność” na Wydziale Blach Karoseryjnych (członek Komitetu Założycielskiego, a od marca 1981 r. Komisji Wydziałowej). Po ogłoszeniu stanu wojennego uczestniczył jako członek Komitetu Strajkowego w strajku hutników na Kombinacie (13–15 grudnia 1981 r.). Od stycznia 1982 r. współtworzył Komitet Ocalenia Solidarności oraz (od lata 1982 r.) tajną organizację kierowniczą „Grot”. Po aresztowaniach członków obu organizacji jesienią 1982 r., współtworzył Tymczasową KRH. Jednocześnie był współinicjatorem i współorganizatorem Społecznego Funduszu Pomocy Pracowniczej – źródło: AMHP, rozmowa z M. Machem nagrana 5 października 2009 r. przez Joannę Komperdę.

U nas nie było z ich strony ani przemocy ani bicia. To znaczy była agresja w takim sensie zastraszenia. Takie krzyki, wrzaski, jakieś pohukiwania. Natomiast bardzo bali się ponieważ chyba poszła jakaś plotka, że my się będziemy bronić, w związku z tym obawiali się żeby nie rzucać różnych rzeczy itd. Więc tylko tyle – wrzeszczeli, żeby tam, powiedzmy, zachować spokój⁸⁹.

Nie było jednak pełnej zgodności, co do kwestii jak należy się zachować w przypadku interwencji milicjantów. Wspomniany kilkakrotnie S. Handzlik opowiadał o tym po latach:

Spieraliśmy się o to jaką formułę przyjąć. Czy opór czynny – uzbroić się w cokolwiek⁹⁰ i iść przeciwko czołgom, przeciwko karabinom maszynowym itd. albo uznać, że to nie jest jeszcze koniec świata, nie jest to koniec „Solidarności”, że należy to przeżyć jak najmniejszymi kosztami, najmniejszymi ofiarami. Zwyciężył na szczęście ten wariant drugi oporu biernego, który wytłumaczyliśmy na czym ma polegać⁹¹.

Wydaje się, że była to mądra i odpowiedzialna decyzja, co potwierdzali wyżej cytowani strajkujący. Dzięki niej, w przeciwieństwie do „Wujka”, obyło się bez ofiar śmiertelnych. Akcja pacyfikacyjna strajku w HiL nosząca kryptonim „Wil” spowodowała zatrzymanie 276 osób⁹².

Komenda Wojewódzka MO wyliczyła, że strajk w Kombinacie HiL 13–16 grudnia 1981 roku przyniósł straty wynoszące 707 592 631 zł⁹³. Była to wartość produkcji wszystkich wydziałów, która nie doszła do skutku. Największe straty przyniosła przerwa w pracy: Walcowni Zimnej Blach (132 566 000 zł), Walcowni Slabing (116 114 209 zł), Walcowni Wstępnej (97 893 000 zł), Walcowni Gorącej Blach (93 410 500 zł), Zakładu Stalowniczego (69 275 000 zł), Walcowni Gorącej Taśm (51 017 315 zł) i Zakładu Wielkopieczowego (30 269 000 zł)⁹⁴.

16 grudnia 1981 roku zakończył się pewien etap konfrontacji władzy z jej nowohuckimi przeciwnikami, pierwszy etap w stanie wojennym. Następnego dnia odbyła się msza święta w kościele Mariackim. W trakcie nabożeństwa wierni przekazywali sobie z rąk do rąk karteczki z informacją skierowaną

⁸⁹ AMHP, rozmowa z Maciejem Machem...

⁹⁰ Stanisław Handzlik podkreślał, że młodzi ludzie ze Zgniatacza, gdzie znajdowało się centrum strajkowe, przygotowywali koktajle Mołotowa, by bronić swojego skrawka wolności przed szarżującymi pojazdami milicji i wojska.

⁹¹ AMHP, rozmowa ze Stanisławem Handzlikiem...

⁹² A. Dudek, T. Marszałkowski, *Walki uliczne w PRL 1956–1989*, Kraków 1999, s. 175.

⁹³ IPN, Kr 403/33..., Pismo mgr Jana Nogiecia z KW MO w Krakowie do dyrektora produkcji HiL mgr inż. Janusza Razowskiego z dnia 21.01.1982 w sprawie strat powstałych w wyniku strajku 13–16.12.1981, k. 37–38.

⁹⁴ Obliczenia własne na podstawie: tamże.

do Komitetu Strajkowego HiL dotyczącą pacyfikacji KWK „Wujek” i poległych w niej górników. Po jego zakończeniu doszło do manifestacji na Rynku Głównym. Była to pierwsza demonstracja przeciw rygorom stanu wojennego na terenie dawnej stolicy Polski, połączona z obchodami rocznicy wydarzeń grudniowych 1970 roku, które były planowane jeszcze przed 13 grudnia 1981 roku⁹⁵, a do których celebracji wzywała także „Uchwała nr 5” Regionalnego Komitetu Strajkowego „Małopolska”⁹⁶. Pod kościołem Mariackim manifestanci skandowali: „Wrona skona” i „Jaruzelski zdrajca”. Zostali przepędzeni przez armatki wodne, które działały mimo kilkunastu stopni mrozu⁹⁷. Oficjalne media całe wydarzenie nazywały zamieszkami⁹⁸. Nowohucy działacze „Solidarności” musieli zmienić swoje działania. Nadchodzące święta Bożego Narodzenia nie były dla nich szczęśliwe. Ok. 2 tys. pracowników największego zakładu pracy w Nowej Hucie straciło źródło utrzymania⁹⁹, co było konsekwencją udziału w grudniowym strajku. Ich przyszłość stawała się coraz bardziej niepewna. Opozycja antyrządowa musiała przededefiniować swoje działania i odnaleźć się w nowej rzeczywistości. Hasło „Zima wasza, wiosna nasza” zaczęło być realizowane od wiosny 1982 roku, kiedy to w całej Polsce organizowano pochody uliczne będące demonstracjami przeciwko rygorom stanu wojennego i ówczesnej sytuacji w kraju.

Z nadejściem wiosny 1982 roku zaczął się nowy etap w historii stanu wojennego w Polsce. Ludzie funkcjonującego w tym czasie w podziemiu NSZZ „Solidarność” rozpoczęli działania wyrażające ich sprzeciw przeciwko postępowaniu władz. Ich protesty miały rozmaity charakter: od oporu biernego polegającego np. na bojkotowaniu prasy zakłamującej rzeczywistość, nieoglądanie telewizji w czasie emisji wieczornego dziennika, poprzez organizowanie strajków np. tzw. strajków piętnastominutowych, wreszcie działalność podziemną, jak tworzenie i kolportaż nielegalnej prasy i ulotek, oraz organizowanie manifestacji ulicznych wyrażających niezadowolenie z obecnej sytuacji w kraju. Ta ostatnia forma sprzeciwu społeczeństwa miała miejsce najczęściej trzynastego (miesięcznica ogłoszenia stanu wojennego oraz miesięcznica zamachu na

---

⁹⁵ J. Ratajczyk, *Małopolska Solidarność 1981–1989*, Cz. 2, „Sowiniec”, Nr 29: 2006, s. 12.

⁹⁶ Jej treść brzmiała następująco: „Regionalny Komitet Strajkowy Małopolska z siedzibą w Kombinacie HiL zwraca się do społeczeństwa m. Krakowa i Małopolski o uczczenie pamięci ofiar GRUDNIA 1970 r. Pamięć o pomordowanych robotnikach Gdańska i Gdyni i Szczecina niech towarzyszy nam zawsze. Zginęli o naszą polską i robotniczą sprawę – godność, równość, sprawiedliwość. W dniu 17 grudnia wszyscy zakładamy czarne opaski, zaś nasze narodowe flagi przepasujemy kirem. Regionalny Komitet Strajkowy z siedzibą w Hucie im. Lenina. Przewodniczący – Mieczysław Gil.

⁹⁷ A. Chwalba, dz. cyt., s. 411.

⁹⁸ *Wczoraj w Krakowie*, „Gazeta Krakowska, Dziennik Polski, Echo Krakowa”, 1981 (18 XII), s. 3.

⁹⁹ *586 dni stanu wojennego...*

papieża Jana Pawła II na placu św. Piotra w Rzymie) i szesnastego (miesięcznica pacyfikacji KWK „Wujek”) dnia miesiąca oraz przed świętami narodowymi 3 maja i 11 listopada (w przeddzień tego ostatniego obchodzono rocznicę zarejestrowania NSZZ „Solidarność”) czy Świętem Pracy 1 maja. 31 sierpnia 1982 r. (druga rocznica podpisania porozumień sierpniowych w Gdańsku) sytuacja w całym kraju nie była spokojna. W przypadku Nowej Huty również 30 września i 13–15 października 1982 roku okazały się dniami wielkich demonstracji wyrażających sprzeciw wobec wydarzeń w Polsce. Efektem były zamieszki uliczne, walki ze funkcjonariuszami MO czy ZOMO kończące się wielokrotnie użyciem broni, co powodowało, że były ofiary śmiertelne i ranni. Nowa Huta stała się jedną najważniejszych aren tego typu wydarzeń.

BIBLIOGRAFIA

ARCHIWALIA

Instytut Pamięci Narodowej [IPN]

Kr 010/12080, t. 1, „Klon” – akta prawne dotyczące stanu wojennego, dokumentacja internowanych, przeszukań mieszkań i inne, daty skrajne jednostki archiwalnej 12.12.1981–31.12.1981

Kr 010/12080, t. 2, „Klon” – akta prawne dotyczące stanu wojennego, dokumentacja internowanych, przeszukań mieszkań i inne, daty skrajne jednostki archiwalnej 12.12.1981–31.12.1981

Kr 010/12080, t. 10, „Klon” – akta prawne dotyczące stanu wojennego, dokumentacja internowanych, przeszukiwań mieszkań i inne

Kr 97/969, 1) Stanisław Handzlik s. Józefa, 2) Jan Ciesielski s. Maksymiliana osk. z art. 48 Dekretu z 12 XII 1981 o stanie wojennym o nie zaprzestanie działalności związkowej (NSZZ „Solidarność”) i rozpowszechnianiu fałszywych informacji mogących wywołać niepokój społeczny

Kr 210/121, Sekretariat Wojewódzkiego Komitetu Obrony Kraków. Zbiór protokołów z posiedzeń WKO wraz z materiałami stanowiących przedmiot obrad (16.03–26.04.1982). Informacja o sytuacji społeczno-politycznej i gospodarczej w wybranych przedsiębiorstwach przemysłowych miejskiego woj. krakowskiego sporządzona przez zespół w składzie: Jan Bąbaś z Wydziału Ekonomicznego KK PZPR, Stanisław Pachota z Dyrekcji Okręgowej Kolei Państwowych, Zbigniew Patoczka (dyrektor oddziału Narodowego Banku Polskiego) oraz Eugeniusz Wójcik (dyrektor Wydziału Zatrudnienia Urzędu Miasta Krakowa)

Kr 403/33, Jan Ciesielski; art. 46 punkt 1, 2 i 3 oraz art. 48 punkt 1 i 2 dekretu z dnia 12.12.1981 roku o stanie wojennym (Dz.U. z 1981 roku Nr 29, poz. 154) tj. nielegalną działalność w zawieszonym związku zawodowym (zorganizowanie i kierowanie nielegalnym strajkiem, używanie pojazdów mechanicznych w celu wykorzystania ich dla przeprowadzenia strajku, rozpowszechnianie fałszywych wiadomości mogących wywołać niepokój publiczny), t. 1, Protokół przesłuchania świadka J. Razowskiego przez S. Nieuważnego z KW MO w Krakowie dnia 13.01.1982 o godz. 13.10

Kr 403/34, Jan Ciesielski; art. 46 punkt 1, 2 i 3 oraz art. 48 punkt 1 i 2 dekretu z dnia 12.12.1981 roku o stanie wojennym (Dz.U. z 1981 roku Nr 29, poz. 154) tj. nielegalną działalność w zawieszonym związku zawodowym (zorganizowanie i kierowanie nielegalnym strajkiem, używanie pojazdów mechanicznych w celu wykorzystania ich dla przeprowadzenia strajku, rozpowszechnianie fałszywych wiadomości mogących wywołać niepokój publiczny), t. 3, II D5/83, Protokół przesłuchania podejrzanego Jana Ciesielskiego przez Winicjusza Świstackiego z udziałem protokolanta por. M. Wójcika z KW MO w Krakowie

Kr 403/35, Jan Ciesielski; art. 46 punkt 1, 2 i 3 oraz art. 48 punkt 1 i 2 dekretu z dnia 12.12.1981 roku o stanie wojennym (Dz.U. z 1981 roku Nr 29, poz. 154) tj. nielegalną działalność w zawieszonym związku zawodowym (zorganizowanie i kierowanie nielegalnym strajkiem, używanie pojazdów mechanicznych w celu wykorzystania ich dla przeprowadzenia strajku, rozpowszechnianie fałszywych wiadomości mogących wywołać niepokój publiczny), t. 2, II Ds. 41/83, Akt oskarżenia przeciwko Janowi Markowi Ciesielskiemu, Kraków, 31 maja 1983

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Wydawnictwa drugoobiegowe – czasopisma i ulotki

„Acta Medica Cracoviensia Tempore Status Belli” 1981–1982, 13 XII

„Biuletyn Małopolski” 1982, nr 1, 2

„Felieton strajkowy. Słowo o architekturze”. Ulotka drugoobiegowa wydana 13 grudnia 1981 r.; w posiadaniu autora.

Informacje, informacje, informacje, informacje, ulotka wydana przez Sekcję Informacji Komitetu Strajkowego NSZZ „Solidarność” w dniu 13 grudnia 1981 roku; w posiadaniu autora

„Komunikat Strajkowy nr 1 Komitetu Strajkowego Hutników NSZZ »Solidarność« Kombinat Metalurgicznego – Kraków” z 13 grudnia 1981; w posiadaniu autora

„Komunikat nr 4 Regionalnego Komitetu Strajkowego NSZZ »Solidarność« Małopolska” z 13 grudnia 1981, zbiory Fundacji Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego w Krakowie

„Uchwała nr 3 Komitetu Strajkowego Hutników z dn. 14 bm., godz. 3.30”; w posiadaniu autora

„Uchwała nr 4 Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego zs. w HiL”; w posiadaniu autora

„Uchwała nr 5 Regionalnego Komitetu Strajkowego „Małopolska”; w posiadaniu autora

W stanie, [oprac. zespół czas.] „Karta”, Warszawa, „Przedświt”, 1984

Czasopisma oficjalne

Wczoraj w Krakowie, „Gazeta Krakowska, Dziennik Polski, Echo Krakowa”, 1981, (18 XII), s. 3

„Głos Nowej Huty”, 1981, nr 50; 1982, nr 1

ŹRÓDŁA MÓWIONE

Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego [FCDCN]
sygn. DVD 25, wywiad z ks. Janem Bielańskim

Archiwum Muzeum Historii Polski [AMHP]

rozmowa ze Stanisławem Handzlikiem nagrana 2 lipca 2009 r. przez Joannę Komperdę

rozmowa z Maciejem Machem nagrana 5 października 2009 r. przez Joannę Komperdę

rozmowa z Janem Ciesielskim nagrana 9 i 18 listopada 2009 r. przez Joannę Komperdę

OPRACOWANIA

Czesław Brzoza, Adam Roliński, Zbigniew Solak, *Solidarność Małopolska w podziemiu. Solidarność Regionu Małopolska w latach 1981–1989*, red. Waldemar Bukowski, Kraków, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, 1991

Maciej Choma, Mieczysław Gil, Violetta Kałużny, Krystyna Lenczowska, Ludwik Mikrut, *Huta im. Tadeusza Sendzimira S.A. w Krakowie 1949–1999*, Kraków, Firma Wydaw. Trans-Krak, 1999

Andrzej Chwalba, *Dzieje Krakowa*, T. 6, *Kraków w latach 1945–1989*, red. Janina Bieniarzówna i Jan M. Małecki, Kraków, Wydaw. Literackie, 2004

Antoni Dudek, Tomasz Marszałkowski, *Walki uliczne w PRL 1956–1989*, Kraków, Krakowska Oficyna Wydawnicza, 1999

Antoni Dudek, Zdzisław Zblewski, *Utopia nad Wisłą. Historia Peerelu*, Warszawa–Bielsko-Biała, Wydaw. Szkolne PWN, Park, 2008

Adam Gliksman, *Solidarność Małopolska. Kalendarium 1980–2005*, Kraków, Zarząd Regionu Małopolska NSZZ „Solidarność”, 2005

Karol B. Janowski, *Źródła i przebieg zmiany politycznej w Polsce. (1980–1989). Studium historyczno-politologiczne*, Toruń, Wydaw. Adam Marszałek, 2003

Piotr Kapusta, *Pierwsze dni stanu wojennego w Nowej Hucie*, „Ogrody Nauk i Sztuk”, 2012, nr 2, s. 263–273

Moja Nowa Huta 1949–2009. Wystawa jubileuszowa, kol. red. Michał Niezabitowski i in., Kraków, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2009

Stefan Maciejewski, *Wojna polsko-polska. Dziennik 1980–1983*, Kraków, Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, 2007

Ludwik Mikrut, *Nowa Huta – największy obiekt przemysłowy w Polsce* [w:] Maciej Choma, Mieczysław Gil, Violetta Kałużny, Krystyna Lenczowska, Ludwik Mikrut, *Huta im. Tadeusza Sendzimira S.A. w Krakowie 1949–1999*, Kraków, Firma Wydaw. Trans-Krak, 1999, s. 9–48

Edward E. Nowak, *Moja Solidarność. Lata 1980–1981 w Nowej Hucie*, Kraków, Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, Księgarnia Akademicka, 2015

Marcin Orski, Adam Roliński, Ewa Zając, *„Solidarność” Małopolska 1980–1981. Wybór dokumentów*, Kraków, Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego–Księgarnia Akademicka, 2006

Andrzej Paczkowski, *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981–22 VII 1983*, Warszawa, Prószyński i S-ka, 2006

Józef Ratajczyk, *Małopolska Solidarność 1981–1989*, Cz. 2, „Sowiniec”, Nr 29: 2006, s. 5–32

Wojciech Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1980–2002*, Warszawa, Świat Książki, 2003

Stan wojenny. Ostatni atak systemu, wybór i oprac. Agnieszka Dębska, Warszawa, Ośrodek Karta, Dom Spotkań z Historią, 2006

Grzegorz Wołk, *Ośrodki odosobnienia w Polsce południowo-wschodniej 1981–1982*, Rzeszów, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2009

NETOGRAFIA

Sławomir Chmura, *Handzlik Stanisław* [w:] *Encyklopedia Solidarności*. Pozyskano z <https://encysol.pl/es/encyklopedia/biogramy/16187,Handzlik-Stanislaw.html> (dostęp 26.11.2024)

Nowa Huta – miasto pracy i walki. Materiały IPN. Pozyskano z http://www.ipn.gov.pl/ftp/wystawy/nowa_huta/html/wstep.html (dostęp 2.09.2024)

Opowieści stanu wojennego. Cz. 1. *Akcja „Jodła”*, audycja Andrzeja Kaczmarczyka i Dobrosława Rodziewicza w ramach cyklu „Prawo i pamięć”; Radio Kraków, IPN oddział Kraków. Wyemitowana w grudniu 2005 roku w Radiu Kraków. Pozyskano z <https://www.facebook.com/watch/?v=681440538910165> (dostęp 02.09.2024)

Opowieści stanu wojennego. Cz. 2. *Oporna Małopolska*, audycja Andrzeja Kaczmarczyka i Dobrosława Rodziewicza w ramach cyklu „Prawo i pamięć”; Radio Kraków, IPN oddział Kraków. Wyemitowana w grudniu 2005 roku w Radiu Kraków. Pozyskano z https://radiokrakow.home.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=5954 (dostęp 20.02.2012)

INNE

586 dni stanu wojennego, IPN. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Biuro Edukacji Publicznej oraz Oddziałowe Biuro Edukacji Publicznej w Krakowie. Autorzy: Joanna Dutka-Kącka, dr Tomasz Ginter, Sergiusz Kazimierczuk, Jan Olaszek, Paweł Rokicki, dr Maciej Zakrzewski. Wystawa, Plac Szczepański w Krakowie, 13.12.2011–15.01.2012; z okazji trzydziestej rocznicy wprowadzenia stanu wojennego

Wywiad z ks. Władysławem Palmowskim przeprowadzony dnia 8 sierpnia 2014 r. przez Piotra Kapustę; w posiadaniu autora